

ХIII бoб

САНОАТ МАҲСУЛОТИНИНГ СИФАТИ ВА УНИНГ РАҚОБАТБАРДОШЛИГИ

13.1. Сифат тушунчаси ва сифатни ошириш зарурияти

Замонавий бозор иқтисодиёти ишлаб чиқариладиган маҳсулот сифатига катъий талаблар қўяди. Чунки ҳозирги замонда ҳар қандай фирманинг омон қолиши, унинг товарлар ва хизматлар бозоридаги мустаҳкам мавқеи рақобатбардошлик даражаси билан белгиланади. Рақобатбардошлик икки кўрсаткич - баҳо ва маҳсулот сифатининг даражаси билан боғлиқдир.

Ишлаб чиқаришни эркинлаштириш даврида иккинчи омил биринчи ўринга кўтарилмоқда. Чунки сифат корхонанинг обрўси ва янада гуллаши ҳамда сифатни бошқариш - бу, барча ходимлар, раҳбардан тортиб аниқ иш бажарувчи учун ишнинг альфа ва омегаси, яъни аввали ва охиридир. Шу туфайли давлатнинг иқтисодий, шу жумладан, саноат сиёсатида сифат масаласи муҳим ўрин эгаллайди. Маҳсулот сифатини ошириш - бу, оқибат-натижада унинг миқдори, ресурсларни тежаш, ижтимоий ва шахсий эҳтиёжларни тўлароқ қондириш масаласи ҳисобланади. Яъни, ҳар қандай маҳсулот энг юқори техникавий-иқтисодий ва эстетик ҳамда бошқа бир қатор талабларга мувофиқ келиши, жаҳон бозорида рақобат қилиш қобилиятига эга бўлиши керак. Агар сифат муаммоси ҳал этилмаса, ижтимоий ишлаб чиқариш ва аҳолининг товарларга бўлган эҳтиёжларини қондириб бўлмайди.

Сифат нима?

Маҳсулот (иш, хизмат) сифати - муайян шу маҳсулотнинг ҳар томондан фойдаланишга мукамал эканлигини белгиловчи хусусиятлар йиғиндисидир.

Маҳсулот сифати - бу, шу маҳсулотдан маълум мақсадда фойдаланиш учун унинг яроқлилик даражаси, маҳсулотнинг халқ хўжалиги эҳтиёжларини, истеъмолчиларнинг талаб ва дидларини қондириш қобилиятидир.

Саноат маҳсулоти сифати тармоқнинг, корхона (фирма)нинг фаолиятини режалаштиришда ва уни аниқлашда қўлланиладиган асосий кўрсаткичлардан

бири ҳисобланади. Унда меҳнатни ташкил қилиш, унинг жиҳозланиш даражаси, мутахассисларнинг малакаси, ишлаб чиқаришни бошқаришнинг ҳолати ифодаланади. Маҳсулот сифати иқтисодий жиҳатдан истеъмол қийматининг ўлчови ва фойдаланиш даражаси кўринишида намоён бўлади.

Маҳсулот сифати иқтисодий категория бўлиб, ишлаб чиқарувчи ва истеъмолчиларнинг муносабатларини, сифатли маҳсулот ишлаб чиқариш, режа топшириқларини бажариш ҳамда маҳсулотга баҳо белгилаш бўйича корхонанинг давлат билан муносабатларини ифода этади. Ундан ташқари, маҳсулот сифати корхоналар ўртасидаги сифатли маҳсулот учун моддий рағбатлантириш ва сифатсиз маҳсулот ишлаб чиқарилгани учун моддий жавобгарликка тортиш бўйича муносабатларни ифодалайди.

Маҳсулот сифати техника тараққиётининг суръатларини, меҳнат унумдорлигини ва шу орқали ижтимоий ишлаб чиқариш самарадорлигини таърифловчи иқтисодий категориядир. Маҳсулот сифатини мунтазам равишда яхшилаш иқтисодиётни ривожлантиришнинг зарур шарти, ижтимоий ишлаб чиқариш самарадорлигини ошириш, халқ фаровонлигини ўстиришнинг асосий омилларидан бири ҳисобланади.

Маҳсулотнинг миқдори ва сифати ўзаро диалектик боғлиқдир. Юқори сифатли маҳсулот сифатсиз тайёрланган маҳсулотга нисбатан жамият эҳтиёжларини юқорироқ даражада қондиришга қодир. Демак, маҳсулот сифатини яхшилаш ишлаб чиқариш ҳажмини кўшимча харажатларсиз ошириш, демакдир. Ишлаб чиқарилаётган маҳсулот сифати ва миқдорининг ўзаро боғлиқлиги маҳсулот сифатини ошириш, жамият эҳтиёжларини тўла қондиришга имкон беради, мамлакатимиз ишлаб чиқарувчи кучлари ўсишининг муҳим омили бўлиб хизмат қилади.

Сифатли маҳсулот доимо ўз харидорларига эга. Ҳозирги даврда мазкур талаб қондирилгандагина маҳсулотни дунё бозорига чиқариш мумкин. Бу эса, ўз навбатида, мамлакатга экспортдан келадиган валюта тушумини кўпайтириш орқали янги техника ва технологиялар сотиб олиш, ишлаб чиқариш ҳажмини кенгайтириш, самарадорлигини ошириш имконини

беради. Юқори сифатли маҳсулот ишлаб чиқаришга ва уни сотишга эришган корхона (фирма) ўз ишлаб чиқариш салоҳиятини янада юксалтириш имкониятига эга бўлади. Бундай субъектларнинг кўпайиши эса мамлакат ижтимоий-иқтисодий ривожланишининг асосий омилларидан бири ҳисобланади. Мамлакат иқтисодиётининг тараққий этиши эса, унинг аҳолисини даромадлари ва демак, турмуш даражасининг ҳам юксалишига олиб келади. Натижада сифатли маҳсулот ва юқори даражада кўрсатилган хизматларга талаб кўпаяди. Яъни, сифатли маҳсулот (таклиф) ўзининг сифатли истеъмолчиси (талаб)ни яратади. Пировардида жамиятда янада юқорироқ даражада иқтисодий ўсиш таъминланади.

13.2. Маҳсулотнинг сифат кўрсаткичлари ва уларни баҳолаш усуллари

Саноат ишлаб чиқариши ўз маҳсулотларининг ғоят турли-туманлиги билан тавсифланади. Бу маҳсулотлар табиий хусусиятларига кўра, ҳар хил меъёр ва хилма-хил сифат кўрсаткичларига эга. Лекин, маълум саноат маҳсулотларининг муайян гуруҳи учун умумий кўрсаткичлар ишлатилиши, бошқа гуруҳи учун эса ўзига хос кўрсаткичлар қўлланилиши мумкин.

Маҳсулот сифатига ва унинг техникавий хусусиятларига баҳо бериш учун қуйидаги кўрсаткичлар тизими қўлланилади:

Истеъмол қилиш хусусиятлари бўйича талабни қондириш кўрсаткичлари. Бундай кўрсаткичлар маҳсулотдан тайинли, белгиланган равишда фойдаланиш натижасида керакли (зарурий) самарани тавсифлайди. Ишлаб чиқариш - техник вазифани бажарувчи маҳсулот учун меҳнат унумдорлиги кўрсаткичи хизмат қилиши мумкин. У баҳоланаётган маҳсулот ёрдами билан қандай ҳажмдаги маҳсулотни тайёрлаш ёки маълум давр ичида қандай ҳажмдаги ишлаб чиқариш, хизмат кўрсатиши мумкинлигини ифодалайди.

Мустаҳкамлик кўрсаткичлари - буюмларнинг бузилмаслиги, яхши сақланиши, таъмирлашга қулайлиги, шунингдек, чидамлилигидир. Машина ва ўлчов асбобларининг сифати уларнинг мустаҳкамлигига ва узоқ ишлаш қобилиятига қараб аниқланади. Ҳар бир буюмнинг мустаҳкамлиги

мўлжалланган муддатда, ўз хизмат параметрларини ўзгартирмай, зиммасига юклатилган вазифаларни бошқариш, воситанинг, яъни қурулнинг ишлаш муддати — мўлжалланган вақтда ишлаш қобилиятини ўзгартирмаслик хусусиятидир.

Технологик кўрсаткичлар маҳсулотни тайёрлаш ва таъмирлаш жараёнида юқори меҳнат унумдорлигини таъминлаш учун конструктор-технологик ечимлар самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичлардир. Айнан техника ва технология ёрдамида маҳсулот ишлаб чиқаришнинг оммавийлиги, материал харажатларини, маблағлар, меҳнат ва вақтни оқилона тақсимлаш таъминланади.

Стандартлаштириш ва унификациялаш кўрсаткичлари — маҳсулотнинг стандартли, унификациялашган ва оригинал, яъни ажойиб, ажралмас қисмлар билан қондирилганлиги, тўйдирилганлиги, шунингдек, бошқа буюмларга нисбатан унификациялашганлик даражаси. Улар тракторни бошқариш учун керак бўлган кучлар, музлатгичда дастакнинг жойлашиши, ҳарорат, намлик, ёруғлик, шовқин, вибрация, нурланиш, ёнувчи маҳсулотларда учар газини ва сув буғининг йиғилиши бўлиши мумкин.

Эргономик кўрсаткичлар инсоннинг буюм билан муносабатини ва бу буюмдан фойдаланишда рўй берадиган гигиеник, физиологик ва рухий хусусиятлар мажмуини акс эттиради.

Эстетик кўрсаткичлар буюмларнинг бадий-конструкторлик хусусиятларини ифодалайди. Улар буюмнинг товар қиёфаси жонлилигини, шаклининг маъқуллилигини, композициянинг бутунлилигини, мукаммал бажарилганлилигини ва барқарорлигини тавсифлайдилар.

Транспортабеллик кўрсаткичлари маҳсулотнинг ташиш учун мослашганлигини ифодалайди.

Патент-ҳуқуқий кўрсаткичлар маҳсулотнинг патентли ҳимоясини ва патентли сархиллигини (асиллигини) тавсифлайди ва рақобатбардошлигини аниқлашда муҳим омил ҳисобланади. Патент-ҳуқуқий кўрсаткичларни аниқлашда буюмларда янги техник омиллар борлигини, шунингдек,

мамлакатда патентлар билан ҳимояланган ечимларни ҳисобга олиш керак бўлади.

Экологик кўрсаткичлар атроф-муҳитга хавфли таъсир кўрсатиш даражаси. У маҳсулотни эксплуатация қилиш ёки истеъмол қилишда юзага келади. Масалан, зарарли қотишмаларнинг бўлиши, маҳсулотни сақлаш, ташиш ва истеъмол қилишда зарарли қисмлар, газлар ва нурларни чиқариш мумкинлиги.

Хавфсизлик кўрсаткичлари — харидор ва хизмат кўрсатувчи ходимларнинг хавфсизлиги учун маҳсулот хусусиятларини тавсифлайди, яъни маҳсулотни монтаж қилиш, хизмат кўрсатиш, таъмирлаш, сақлаш, ташиш, истеъмол қилишда хавфсизликни таъминлайдилар.

Юқорида қайд қилиб ўтилган кўрсаткичларнинг йиғиндиси маҳсулот сифатини ташкил этади. Буюм мустаҳкам (пишиқ), эстетик жиҳатдан кўзни қамаштирадиган, ўз вазифасини яхши бажарадиган бўлиши лозим. Лекин, юқорида қайд этилган кўрсаткичлардан ташқари буюмнинг баҳоси ҳам муҳим. Чунки иқтисодий оптимал сифат масаласи баҳо билан чамбарчас боғлиқдир. Харидор буюм сотиб олганда буюм баҳоси у эга бўлган хоссалар тўпламини қоплашини билиш учун уларни доимо таққослайди.

Иқтисодий оптимал сифат деганда, сифат ва харажат нисбати ёки сифат бирлигининг баҳоси тушунилади ва у қуйидаги формула билан ҳисобланади:

$$Konm = \frac{Bc}{X\varepsilon},$$

Бу ерда: *Konm* — иқтисодий оптимал сифат;

Bc - буюм сифати;

X_ε - буюмни сотиб олиш ва эксплуатация қилиш харажатлари, сўм.

Формуланинг махражини аниқлаш мураккаб эмас, чунки у буюмнинг сотиш баҳосини, эксплуатация, таъмирлаш ва утилизация қилиш харажатларини ўз ичига олади. Формула суратини аниқлаш эса, қийинроқ кечади, чунки буюмнинг сифати жуда кўп ва турли - туман кўрсаткичлардан иборат. Бу билан алоҳида фан «Кваламетрия» шуғулланади. У сифатни сон

жихатдан, яъни бир сўмлик харажатта буюм сифати бирлиги ўсишини баҳолашнинг етарли даражада маъқул усулини ишлаб чиққан.

Демак, ҳозирги замон ишлаб чиқариши шароитида маҳсулот сифати — корхона (фирма) самарадорлигининг, рентабеллигининг муҳим таркибий қисмидир. Шу сабабли унга доимо эътибор бермоқ зарур. Сифат билан барча корхона директоридан тортиб, аниқ иш бажарувчигача шуғулланиши керак.

Сифатни таъминлаш, лойиҳалаш, сақлаш бўйича барча жараёнлар сифатни бошқариш тизимига бирлаштирилган.

13.3. Маҳсулот сифатини бошқариш ва уни ошириш йўллари

Ҳар қандай ишлаб чиқаришни ривожлантириш ва юксак даражага кўтариш учун уни бошқариш керак. «Бошқариш» иборасини маҳсулот сифатига қўллаганда, маҳсулот сифати ва унинг рақобатбардошлигини доимий назорат қилиш, унинг белгиловчи шартлари ва омилларини мақсадга мувофиқ таъсир қилдириш йўллари билан маҳсулот сифатини лойиҳалаштириш, ишлаб чиқариш ва фойдаланишда унинг заурур даражада ўрнатилишини, таъминланишини ва сақланишини тушунмоқ керак.

Маҳсулотнинг сифатини бошқариш операциялари муҳандис-техник, ташкилий-технологик, назорат ва бошқа жараёнларнинг ўзаро боғлиқлиги мажмуасини ташкил этувчи тартиб доирасида олиб борилади.

Маҳсулот сифатини бошқариш жараёни қуйидаги операциялардан иборат:

- маҳсулот сифати даражасини белгилаш;
- маҳсулот сифатига таъсир кўрсатувчи буюм ва уни ишлаб чиқариш жараёнининг фаолияти тўғрисидаги ахборотларни йиғиш ва ўрганиш;
- маҳсулот сифатини бошқариш тўғрисида қарор қабул қилиш ва объектга таъсир кўрсатишга тайёрланиш;
- бошқарувга тегишли буйруқларни бериш;
- бошқариш натижасида маҳсулот сифатининг ўзгариши ҳақидаги ахборотларни йиғиш ва таҳлил қилиш.

Маҳсулот сифатини бошқаришда қуйидаги вазифалар амалга оширилади:

- маҳсулотнинг техникавий даражаси ва сифатини узоқ муддатларга чамалаш;

- маҳсулот сифатини оширишни режалаштириш ва башорат қилиш;

- маҳсулот сифатини аттестация қилиш;

- маҳсулот лойиҳасини чизиш ва ишлаб чиқаришга жорий этиш;

- маҳсулот сифатини моддий-техник томондан таъминлаш;

- ишлаб чиқаришни технологик тайёрлаш;

- маҳсулот сифатини ўлчашни ташкил этиш;

- мутахассисларни танлаш, жойлаштириш, ўқитиш ва тарбиялаш;

- сифатли маҳсулот ишлаб чиқариш даражасини бир текисда олиб бориш;

- ишлаб чиқариш воситаларини сақлаш, таъмирлашни ташкил этиш;

- маҳсулот сифатини оширишни рағбатлантириш;

- маҳсулот сифатини назорат қилиш;

- стандартларга, ўлчаш воситаларига ва техник шартларга риоя қилиш;

- маҳсулот сифатини бошқариш ҳуқуқини таъминлаш.

Маҳсулот сифатини бошқариш унинг хоссалари, технологик жараёнларнинг ихтисослаштириш хусусиятлари, ишлаб чиқаришни ташкил этиш шакллари ва усулларини ҳисобга олган ҳолда бажарилади.

Маҳсулот сифатини яхшилашга оид вазифалар ва тадбирлар тузилаётганда уларни амалга ошириш имкониятлари ва мақсадга мувофиқлиги техникавий-иқтисодий жиҳатдан асосланади.

Бунинг учун қуйидагилар асос қилиб олинади:

- ишлаб чиқарилган маҳсулот сифатига бўлган талаблар ва келгусида уни такомиллаштириш имкониятлари;

- маҳсулотнинг сифат даражасини баҳолаш;

- ишлаб чиқарилган маҳсулотда учраган нуқсонларни юзага чиқариш ва таҳлил этиш;

- лабораториядан ўтказилган синов натижалари, истеъмолчилар томонидан юборилган норозилик хужжатлари, техникавий назорат ва маълумотлар;

- илғор корхоналарнинг маҳсулотлари билан таққослаш.

Маҳсулот сифатини яхшилашга оид тадбирлар мажмуасига қуйидагилар киради:

- маҳсулотнинг сифат кўрсаткичларини яхшилашга қаратилган асосий тажриба ва лойиҳалаштириш ишлари ҳамда ташкилий-техникавий тадбирлар;

- ишлаб чиқариш техникаси ва технологиясини такомиллаштиришга оид тадбирлар;

- хомашё ва материаллар сифатини ошириш бўйича таъминловчиларга қўйиладиган талаблар;

- маҳсулот сифатини ошириш бўйича ўтказиладиган илмий-тадқиқот, тажриба ва лойиҳалаштириш юзасидан илмий-текшириш, лойиҳалаштириш ташкилотларига бериладиган топшириқлар;

- техникавий хужжатларни яхшилаш тадбирлари:

- технологик интизомга риоя қилишни текшириш шароити, ишлаб чиқаришни ўлчов асбоблари билан таъминлаш, уларнинг аниқ ишлашини кузатиб туриш тадбирлари;

- стандартларни ўзлаштириш, уларга риоя қилиш, буюмларни унификациялаштириш, юқори сифатли маҳсулот ишлаб чиқариш, нуқсонларнинг олдини олиш ва истеъмолчилар томонидан бўладиган норозиликларни камайтириш бўйича тадбирлар.

Бу каби тадбирлар ўз вақтида бажарилишини тўла-тўқис таъминлаш учун уларнинг бажарилиш муддатлари, масъул кишилар, муайян харажатлар ва уларнинг иқтисодий самарадорлиги, рақобатбардошлиги ҳамда бошқа кўрсаткичлар аниқланади.

Маълумки, рақобат ва рақобатбардошлик ўртасида диалектик алоқадорлик мавжуд бўлиб, бири иккинчисидан келиб чиқади. Рақобат

корхона (фирма)ларни рақобатбардош товарлар ишлаб чиқаришга ва хизматлар кўрсатишга ундайди.

Рақобатбардошлик нисбий ўлчов бўлиб, хусусияти шундан иборатки, уни рақобат предмети (маҳсулот рақобатбардошлиги)га нисбатан ҳам қўллаш мумкин.

Маҳсулотнинг рақобатбардошлиги деганда, истеъмолчининг аниқ эҳтиёжларини қондириш ва уни харид қилиш ҳамда кейинчалик ундан фойдаланиш учун сарфланадиган харажатлар даражалари бўйича уни, яъни маҳсулот бошқа шундай товарлардан ажралиб турадиган тавсифлар йиғиндиси тушунилади.

Маҳсулотнинг рақобатбардошлиги - бирор бир фирма томонидан ишлаб чиқарилган, рақобатчи фирмаларнинг худди шундай товарларига қараганда яхшироқ истеъмол хусусиятлари ва техник-иқтисодий параметрларига эга бўлган товарларнинг истеъмолчилар томонидан ажратиб олиниш «қобилияти»дир.

Рақобатбардошлик айнан бозорда кузатилади ва товарларнинг истеъмолчи эҳтиёжларига мувофиқ келиши солиштириб ва текшириб кўрилади. Ана шунда товарнинг рақобатбардошлиги реал харидни амалга ошираётган харидор учун жозибадорлик даражасини кўрсатади.

13.4. Стандартлаштириш, сертификатлаштириш, аттестация ва назорат қилиш

Маҳсулот сифати муаммосига тегишли масалалардан бири стандартлаштиришдир.

Стандартлаштириш - стандартларни белгилаш ва қўллаш жараёни. У нормал ижодий фаолият бўлиб, сифатнинг оптимал кўрсаткичларини, маҳсулотнинг параметрик қаторларини, назорат қилиш, синаш усуллари ва хоказоларни ишлаб чиқишни ва қатъи белгалашни ўз ичига олади.

Стандартлаштириш маҳсулот сифатини бошқаришнинг ташкилий ва норматив асоси ҳисобланади. У барча нормаларни стандарт, йўриқнома,

маҳсулотни асослаш учун керакли шартлар усули каби хужжатларда акс эттиради.

Стандартлаштиришнинг энг муҳим аҳамияти шундаки, у ишлаб чиқаришнинг ривожланиш суръати ва даражасига зарурий таъсир кўрсатади. Бунинг учун эса стандартлаш фан ва техника ҳамда амалий тажрибаларнинг охириги ютуқларига таянади.

Ўзбекистонда стандартлаштириш миллий иқтисодий бошқариш ва ташкил этиш билан чамбарчас боғлиқ. Стандарлашнинг асосий, энг муҳим вазифаси халқ хўжалиги, аҳоли, мамлакат муҳофаази учун тайёрланадиган маҳсулотларга юқори талаблар белгиловчи норматив-техник хужжатлар тизимини яратиш ҳамда ушбу хужжатдан тўғри фойдаланишни назорат қилишдан иборат.

Ҳаракатдаги, мавжуд стандартлаштириш тизими қуйидагиларни ишлаб чиқишга ва доимий фаол ҳолатда бўлишига имконият яратади:

- ягона техник тил;
- маҳсулотнинг муҳим техник тавсифининг унификациялашган қаторлари, яъни ўлчам айирмаси (қўйим ва тушиш, кучланиш, тез-тез қайталаниш ва бошқалар);
- умуммашинасозликда ишлатиладиган буюмларнинг типоразмер қаторлари ва намунали конструкциялари (подшипниклар, крепеж, кесувчи асбоблар ва бошқалар);
- техник-иқтисодий ахборотлар классификаторлари тизими;
- материаллар ва моддалар хоссалари тўғрисида аниқ маълумотлар берадиган далилларни.

Ўзбекистон стандартлаш тизими халқаро, регионал ва миллий тизимлар билан уйғунлашиши ва қуйидагиларни таъминлаши лозим:

- сифат ва маҳсулот номенклатураси, хизмат ва жараёнлар, инсонларнинг ҳаёти ва соғлиғи, атроф-муҳитни муҳофаза қилиш масалалари бўйича истеъмолчилар ва давлат манфаатларини;

- маҳсулот мос келишининг ўзаро алмашуви, яъни бир-бирини алмаштира олишини;

- инсон ва моддий ресурсларни тежашга кўмаклашиш ҳамда ишлаб чиқаришнинг иқтисодий кўрсаткичларини яхшилашни;

- ижтимоий-иқтисодий дастурлар ва йирик лойиҳаларнинг норматив-техник базасини яратишни;

- ишлаб чиқаришда ва савдода техник тўсиқларни бартараф этишни, дунё бозорида маҳсулот рақобатбардошлигини, халқаро меҳнат тақсимоотида самарали қатнашишини ва ҳ.к.ларни таъминлаши керак.

Стандартлаштириш бир қатор тамойилларга асосланади:

- тармоқланиш - умумий хусусиятга эга бўлган нарсалар, жараёнлар, муносабатлар татбиқ этиш мумкин бўлган объектлар доирасини аниқлайди;

- вариантлилиқ - оқилона хилма-хиллиқ, ранг-барангликни яратиш - стандартлашган объектга кирувчи стандарт элементларнинг оқилона турлари минимумини таъминлайди;

- тизимлилиқ - стандартга тизим элементи сифатида қарайди;

- ўзаро алмашувчанлиқ - техникага мувофиқ турли вақт-маконнинг турли нуқталарида тайёрланган бир хил деталларни йиғиш ёки алмаштиришни назарда тутди.

Стандарт деганда нима тушунилади?

Стандарт инглизча «standard» сўздан олинган бўлиб, норма, намуна, ўлчам маъносини билдиради. У бошқа объектларни таққослаш учун дастлабки объект деб қабул қилинган намуна, эталон, модель, стандартланадиган объектга қуйиладиган ва ваколатли идоралар томонидан тасдиқланган нормалар, қоидалар, талабларни белгиловчи норматив-техник ҳужжат. Стандарт инсон фаолиятининг барча соҳасига, илм-фанга, техникага, саноат, қишлоқ хўжалигига, қурилишга, транспорт ва алоқага, таълим ва бошқа соҳаларга тааллуқлидир.

Мустақиллик йилларида Ўзбекистон Республикасининг Давлат стандартлаш тизими (ДСТ) шаклланди ва у Ўзбекистонда стандартлар тузиш,

изоҳлаш ва тарқатиш жараёнларини тартибга келтирди. Бу борада Ўзбекистон Стандартлаштириш, метеорология ва сертификатлантириш агентлиги («Ўзстандарт») олиб бораётган кенг кўламли ишларни алоҳида эътироф этиш жоиз.

«Ўзстандарт» агентлиги бозор иқтисодиёти шароитида маҳсулотнинг сифат даражасини белгиловчи, кўрсаткичлар рақобатдошлигини таъминловчи, ишлаб чиқарувчиларга етарли миқдорда ахборотлар етказиб берувчи марказдир.

«Ўзстандарт» агентлиги томонидан ишлаб чиқилган «Сифат менежменти ва маҳсулотларни синаш» тизими маҳсулот сифат кўрсаткичини баҳолаш билан бирга меъёрий хужжатлар асосида тўғри маълумотга эга бўлиш талабларини ўрнатади.

Ҳозирги кунда Давлат стандартлаш тизими (ДСТ) бешта асосий стандартни ўз ичига олади:

1. Ўзбекистон Республикаси стандартлаштириш тизими. Асосий қоидалар;
2. Тармоқ стандартлари;
3. Техник шартларни келишиш, тасдиқлаш ва рўйхатдан ўтказиш тартиби;
4. Корхонанинг стандартлари. Умумий қоидалар;
5. Халқаро (давлатлараро, минтақавий) стандартлар.

Бозор иқтисодиётига ўтиш муносабати билан Халқаро стандартлаштиришнинг роли, аҳамияти беқиёс даражада кучайди. Чунки, халқаро стандартлаштириш илмий-техника ва иқтисодий ҳамкорликни ривожлантиришга катта имконият яратади. Улар халқаро алоқаларни кенгайтиришга, мавжудларини такомиллаштиришга ёрдам беради. Ҳозирги кунда жаҳонда 400 дан ортиқ Халқаро ва регионал (худудий) ташкилотлар мавжуд (2000 йил). Стандартлаштириш соҳасида йирик халқаро ташкилотлар — БМТга қарашли Европа иқтисодий комиссияси (ЕЭКООН), стандартлаштириш бўйича Халқаро ташкилот (ИСО) ишлаб турибди.

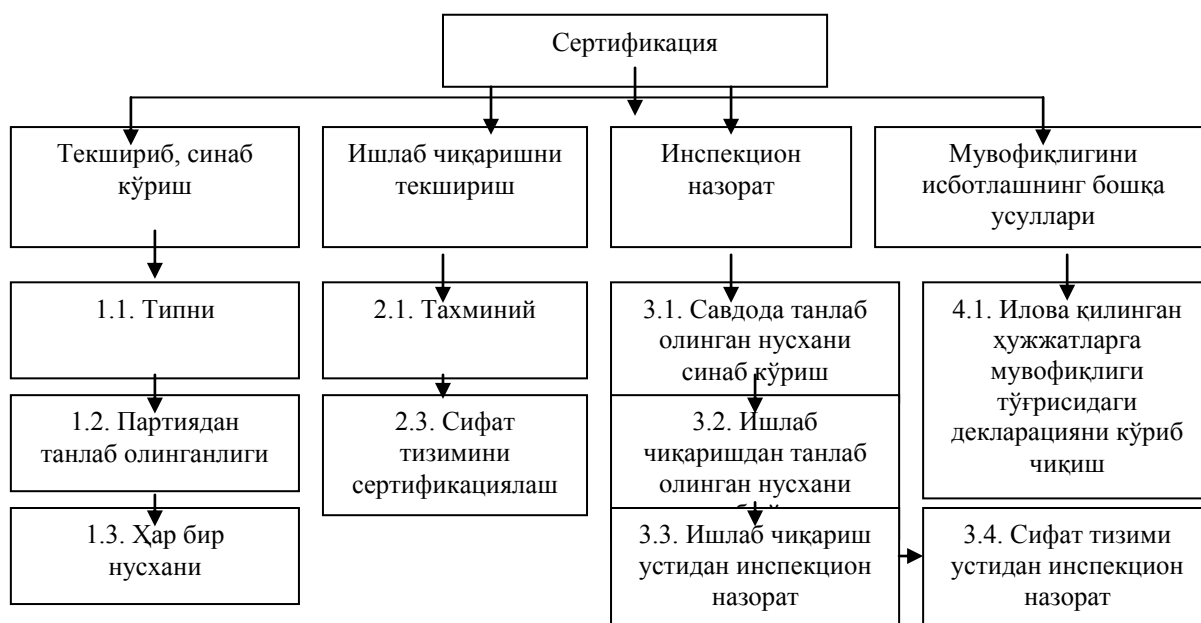
Маҳсулот сифати назарияси ва амалиётида маҳсулотни сертификатлаштириш масаласи муҳим ўрин тутди.

Маҳсулотни сертификатлаштириш унинг аниқ белгиланган талабларга мувофиқлигини тасдиқлаш усулларида бири ҳисобланади.

Маҳсулот ёки бажарилган ишнинг белгиланган талабларга мувофиқлигига оид фаолият учун тегишли ҳужжат берилади. Уни «сертификат» деб атайдилар.

Сертификат латинча «certificatis» сўзидан олинган бўлиб, тасдиқланган деган маънони билдиради. Биринчидан, у бирор фактни тасдиқловчи ҳужжат (масалан, малака оширилганлиги тўғрисидаги ҳужжат); иккинчидан, махсус облигациялар ва акцияларнинг номи; учинчидан, суғурта шартномасида унинг шартлари ёзиладиган ҳужжат; тўртинчидан, махсус идоралар (савдо палатаси, Давлат инспекцияси ва бошқалар) берадиган ва маҳсулот, товар, буюм, мол сифатини тасдиқлайдиган ҳужжат; бешинчидан, қишлоқ хўжалигида уруғлик навини ва сифатини тасдиқлайдиган ҳужжат. Сертификати бўлмаган тақдирда уруғлик (оддий) навсиз дон сифатида қабул қилинади.

Мувофиқлигини тасдиқлаш жараёнида бажариладиган операциялар, яъни ҳар бир айрим иш фаолиятларини қуйидаги чизмада кўриш мумкин:

7-чизма. Сертификатлаштириш

Республикада сертификатлаш ишларини яхшилаш мақсадида 1993 йилнинг 28 декабрида Олий Мажлис томонидан «Маҳсулот ва хизматларни сертификатлаштириш тўғрисида»ги қонун қабул қилинган. Мазкур қонун сертификатлаштиришнинг ҳуқуқий, иқтисодий ва ташкилий асосларини, шунингдек, мажбуриятлар ва жавобгарликларни белгилаб беради. Ушбу қонун 4 та боб ва 23 моддадан иборат бўлиб, уларда умумий қоидалар, сертификатлаштириш фаолиятига доир умумий талаблар, маҳсулотларни мажбурий ва ихтиёрий сертификатлаштириш, низоларни қараб чиқиш, сертификатлаштириш тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бузганлиги учун жавобгарлик масалалари баён этилган.

Стандартлаштириш ва сертификатлаштириш ишларини ташкил этиш, мувофиқлаштириш Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Ўзбекистон Давлат стандартлаш, метрология ва сертификация маркази «Ўздавстандарт», Давлат архитектура ва қурилиш қўмитаси, табиатни муҳофаза қилиш Давлат қўмитаси ва Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги зиммасига юклатилган.

Қисқача хулосалар

Маҳсулот сифати саноат ишлаб чиқариш хўжалик фаолиятининг асосий, энг муҳим кўрсаткичларидан бири ҳисобланади. Маҳсулот сифати маҳсулотнинг истеъмол хусусиятлари мажмуи бўлиб, унинг халқ хўжалиги ва аҳолининг муайян эҳтиёжларига яроқлилигини ифодалайди.

Маҳсулот сифати тайёрланган маҳсулотнинг мустақиллиги, қулайлиги, ишончлилиги, чидамлилиги, тежамкорлиги, гўзаллиги ва бошқа бир қатор хусусиятлари билан белгиланади. Шу сабабли маҳсулот сифатини яхшилаш жамиятга жуда катта самара келтиради: маблағларни тежайди, таннархни камайтириш, фойдани кўпайтириш ва шу асосда мамлакат хазинасини тўлдиришга имкон беради.

Маҳсулот сифатини яхшилаш ва унинг рақобатбардошлилигини таъминлаш давлат сиёсатининг энг муҳим муаммоларидан бири

ҳисобланади. Шу сабабли Олий Мажлис қонунларида, Президент фармонларида ва ҳукумат қарорларида маҳсулот ва иш сифатини оширишга алоҳида эътибор берилиб, уларда барча турдаги маҳсулотларнинг техник даражаси, тежамлилиги ва сифати оширилсин дейилади, янги ўзлаштириладиган маҳсулотлар ўзининг сифат ва техник-иқтисодий тавсифлари жиҳатидан жаҳон фан-техника ва технологияси эришган илғор ютуқларга мос бошқа бир қатор кўрсатмалар берилган.

Маҳсулот сифати муаммосига тегишли масалалардан бири стандартлаштиришдир. Яна бир муҳим масала — сертификатлаштиришдир. Бу икки фаолият фан-техника, амалий тажрибаларнинг охириги ютуқларига таянган ҳолда ишлаб чиқариш ривожига жуда катта таъсир кўрсатади.

Маҳсулот сифати оширилишини аттестация қилиш ва рағбатлантириш алоҳида аҳамият касб этади. Маҳсулот сифатини моддий рағбатлантиришда маҳсулотнинг бир меъёрга ишлаб чиқарилиши кўрсаткич сифатида эътиборга олинishi лозим.

Назорат ва муҳокама учун саволлар

1. Замонавий бозор иқтисодиёти ва сифат сиёсати.
2. Сифат категориясининг моҳияти ва аҳамияти.
3. Маҳсулот сифати кўрсаткичлари.
4. Сифат, баҳо ва баҳолаш.
5. Маҳсулот сифатини бошқариш.
6. Стандартлаштириш ва стандартлар.
7. Сертификациялаш ва сертификатлар.
8. Сифат ва хорижий тажрибалар.

9. Мустақиллик йилларида маҳсулот сифатини ва унинг рақобатбардошлигини ошириш борасидаги ютуқлар ва истиқболдаги вазифалар.

Асосий адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ишлаб чиқаришни модернизациялаш, техник ва технологик қайта жиҳозлашни рағбатлантиришга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги Фармони. Халқ сўзи. 2007 йил, 15 март.
2. Каримов И.А. Жаҳон молиявий-иқтисодий инқироzi, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари/И.А. Каримов. – Т.: Ўзбекистон, 2009. – 56 б.
3. Ватанимизнинг босқичма-босқич ва барқарор ривожланишини таъминлаш – бизнинг олий мақсадимиздир. Президент Ислон Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганининг 16 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маърузаси. Халф сўзи, 2008 йил, 6 декабрь.
4. «2006 йилда ижтимоий-иқтисодий якунлари ва 2007 йилда иқтисодий ислохотларни чуқурлаштиришнинг энг муҳим устувор йўналишлари тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси мажлисининг қарорлари. Халқ сўзи, 2007 йил 15 февраль.
5. «2007 йилда ижтимоий-иқтисодий якунлари ва 2008 йилда иқтисодий ислохотларни чуқурлаштиришнинг энг муҳим устувор йўналишлари тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси мажлисининг қарорлари. Халқ сўзи, 2008 йил 13 февраль.
6. Мамлакатимизни модернизация қилиш ва янгилашни изчил давом эттириш – давр талаби. Президент Ислон Каримовнинг 2008 йилда мамлакатимизни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2009 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устивор йўналишларга бағишланган Вазирлар Маҳкамаси мажлисидаги маърузаси. Халқ сўзи, 2009 йил, 14 февраль.
7. <http://www.press-service.uz> – «Президент сайти».
8. <http://www.gov.uz> - «Хукумат сайти».

9. <http://www.tsue.uz> – «Университет сайти»